

JAUME GONZÁLEZ PADRÓS

L'ASSEMBLEA LITÚRGICA

RECERCA TEOLÒGICA EN EL PENSAMENT
D'AIMÉ GEORGES MARTIMORT

FACULTAT DE TEOLOGIA DE CATALUNYA

«Finalment, Jesús Ressuscitat s'aparegué als onze, mentre eren a taula.»

(Mc 16,14)

«Ubique credimus divinam esse praesentiam et “oculos Domini in omni loco speculari bonos et malos”, maxime tamen hoc sine aliqua dubitatione credamus cum ad opus divinum adsistimus.

Ergo consideremus qualiter oporteat in conspectu divinitatis et angelorum eius esse, et sic stemus ad psallendum ut mens nostra concordet voci nostrae.»

(Regla de Sant Benet, XIX, 1-2.6-7)

© Edicions de la Facultat de Teologia de Catalunya
Barcelona, 2001

ISBN: 84-86065-72-0
Dipòsit legal: B. 30038-2001

Imprès a EDIM. Badajoz, 157-159 – Barcelona

ÍNDIX GENERAL

INTRODUCCIÓ	9
SIGLES	15
Capítol primer	
BREU APROXIMACIÓ A LA PERSONA I A L'OBRA	
D'AIMÉ GEORGES MARTIMORT	17
Introducció	17
1. Alguns trets personals de Martimort	18
A) <i>Seminari i primers estudis de litúrgia</i>	18
B) <i>Amb el pas dels anys. Cronologia significativa</i>	19
2. Martimort liturgista	20
A) <i>Dues miscel·lànies</i>	20
B) <i>Martimort i la investigació històrico-litúrgica</i>	23
C) <i>Martimort i la pastoral litúrgica</i>	26
D) <i>Martimort i el C.P.L. de París</i>	28
3. Martimort i la reforma litúrgica conciliar	32
A) <i>El Concili es prepara. Martimort consultor</i>	32
B) <i>Martimort a la Comissió litúrgica preparatòria</i>	33
C) <i>Martimort i el treball conciliar</i>	34
D) <i>Martimort al Consilium</i>	35
E) <i>El treball continua</i>	38
4. Conclusions	39

Capítol segon

DOCUMENTS DEL MAGISTERI EN RELACIÓ A L'ASSEMBLEA	43
Introducció	43
1. L'Església es manifesta en la litúrgia	45
2. <i>Mystici Corporis</i>	48
A) <i>El caràcter cristològic i «sacramental» de l'Església</i>	50
B) <i>El caràcter pneumatològic de l'Església</i>	52
C) <i>Eucaristia i comunió eclesial</i>	53
3. <i>Mediator Dei</i>	55
A) <i>Natura de la litúrgia</i>	55
B) <i>Element interior i exterior</i>	56
C) <i>La litúrgia i els principis doctrinals de la fe</i>	58
D) <i>Pietat eucarística</i>	59
E) <i>Pietat objectiva i pietat subjectiva</i>	59
F) <i>Directives pastorals</i>	61
4. <i>Sacrosanctum Concilium</i>	63
A) <i>Sacrosanctum Concilium i l'«Ecclesia»</i>	64
B) <i>L'eclesiologia de comunió com a rerafons teològic</i>	69
C) <i>L'eclesiologia de comunió a la Sacrosanctum Concilium</i>	70
D) <i>Directives pràctiques de l'eclesiologia de comunió</i>	73
5. <i>Lumen Gentium</i>	74
A) <i>Lligams generals entre Lumen Gentium i Sacrosanctum Concilium</i>	75
B) <i>L'eclesiologia de comunió a la Lumen Gentium</i>	76
1. <i>Església-Trinitat-Sagrament</i>	76
2. <i>Poble de Déu-Comunitat Sacerdotal</i>	78
3. <i>Fonament sacramental-Jerarquia eclesial</i>	80
3.1. <i>Fonament sacramental de la vida cristiana</i>	80
3.2. <i>Dimensió jeràrquica de l'Església</i>	81
4. <i>Església local-Església universal</i>	82
5. <i>Església-Realitat escatològica</i>	85
6. <i>Conclusions</i>	87

Capítol tercer

MARTIMORT EN CONTACTE AMB ALTRES AUTORS	93
Introducció	93
1. <i>Martimort inicia la reflexió teològica sobre l'assemblea</i>	94
A) <i>Alguns testimonis d'aquesta novetat</i>	94
B) <i>Silenci sobre el tema de l'assemblea</i>	96

1. Manuals	97
2. Sobre la història de la litúrgia	101
3. Tractats diversos	103
2. Aportacions d'altres autors	108
A) <i>L'assemblea litúrgica: els seus orígens</i>	109
1. Aportació d'H. Chirat	110
2. Aportació de L. Bouyer	113
3. Aportació de P. Tena	115
4. Aportació de L. Cerfaux	118
5. Aportació d'E. Griffe	120
B) <i>L'assemblea litúrgica: la reflexió teològico-litúrgica</i>	126
1. Aportació d'H. Dalmais (1)	126
2. Aportació d'H. Dalmais (2)	129
3. Aportació de n. Afanassieff	130
C) <i>L'assemblea litúrgica: el diumenge</i>	134
1. Aportació de J. Hild	134
2. Aportació d'H. Dumaine	139
3. Aportació d'A. Villien	142
3. Conclusions	144
 Capítol quart	
PENSAMENT DE MARTIMORT SOBRE L'ASSEMBLEA	149
Introducció	149
1. <i>Sacramentum</i> . L'assemblea litúrgica és un signe	152
A) <i>L'aplec d'un poble</i>	152
1. L'assemblea, estructura essencial de l'Església i de la vida cristiana	153
2. El diumenge exigeix l'assemblea	156
3. El diumenge exigeix la celebració de l'eucaristia	158
4. L'assemblea dominical exigeix la proclamació de la Paraula de Déu	159
B) <i>Vicissituds de l'assemblea dominical</i>	161
1. L'església urbana i l'assemblea dominical	161
2. L'evangelització de la ruralia i els seus edificis de culte	163
3. Del desplaçament dominical a l'estabilitat: la missa del «propi rector»	165
4. Incidència de la història al present de l'assemblea ...	167
C) <i>«Litúrgia» i «Assemblea»</i> . Algunes precisions	169

D) <i>Les lleis de l'assemblea</i>	175
1. Una reunió universal	175
2. Una assemblea que esdevé comunitat	178
3. Un cos diferenciat, jeràrquic	180
4. Una reunió oberta	182
5. Proclamació del misteri de la salvació	183
2. <i>Res Sacramenti</i> . L'assemblea litúrgica és font de gràcia	184
A) <i>L'assemblea, un misteri diví</i>	185
1. Epifania de l'Església	185
2. Veu de l'Esposa	186
3. Oració de Crist: l'Església Cos de Crist	188
4. La nova Jerusalem	192
B) <i>L'assemblea, font de la vida cristiana</i>	195
3. <i>Res et Sacramentum</i> . Una presència del Senyor	196
A) Una presència lligada al signe	197
B) L'assemblea vers l'eucaristia	198
C) L'eucaristia en l'assemblea	199
4. Alguns problemes pastorals arran de l'assemblea	201
A) <i>L'equivoc dels mots</i>	202
B) <i>La confusió entre el signe i la gràcia significada</i>	202
C) <i>Oblidar que l'assemblea és obra de la fe</i>	203
D) <i>La confusió entre l'assemblea litúrgica i les comunitats humanes</i>	204
E) <i>Esperar-ho tot de l'assemblea litúrgica</i>	205
F) <i>Unitat, diversitat i adaptació</i>	205
G) <i>Problemes d'expressió: llengua i música</i>	208
5. Conclusions	210

Capítol cinquè

INCIDENCIA DE L'OBRA DE MARTIMORT EN L'ESTUDI DE L'ASSEM-

BLEA	217
Introducció	217
1. Estudis diversos sobre l'assemblea	218
A) <i>Aspecte bíblic i històric</i>	218
1. Estudi de Th. Maertens	218
2. Estudi de J. Lécuyer	228
3. Estudi de J. López Martín	231
B) <i>Aspecte teològic</i>	234
1. Estudi d'H. Dalmais	234

2. Estudi de R. Gantoy	236
3. Estudi de C. Floristán	240
4. Estudi de C. Vagaggini	245
5. Estudi d'Y. Congar	249
6. Estudi de D. Sartore	253
C) <i>Visió de conjunt</i>	255
1. Estudi de P. Massi	255
2. Estudi de J. Gelineau	261
3. Estudi de R. Falsini	266
4. Estudi d'A. Cuva	270
2. Conclusions	273
CONCLUSIONS GENERALS	279
Introducció	279
1. A manera de prefaci	280
2. Ecclesiologia i litúrgia en el Magisteri	281
3. Martimort i l'assemblea litúrgica: novetat i contacte amb altres autors	286
4. L'assemblea litúrgica: aproximació teològica	287
5. L'assemblea litúrgica és un signe	289
6. L'assemblea litúrgica és font de gràcia	297
7. L'assemblea litúrgica i la presència del Senyor	299
8. Alguns problemes pastorals	300
9. Abast del pensament de Martimort sobre l'assemblea li- túrgica	301
10. L'avui en la reflexió de l'assemblea litúrgica	302
Apèndix	
BIBLIOGRAFIA D'AIMÉ GEORGES MARTIMORT	307
BIBLIOGRAFIA UTILITZADA	325
ÍNDIX GENERAL	343

PRÒLEG

«Vine, i et mostraré la núvia, l'esposa de l'Anyell»
(Ap 21,9)

He de dir, d'entrada, que escriure aquest pròleg per al llibre del prevere de Barcelona Dr. Jaume González i Padrós, bon amic, i col·lega en la docència de l'Institut Superior de Litúrgia de Barcelona, és per a mi una tasca gratificant. I això per diversos motius, que procuraré exposar en aquestes pàgines, sense necessitat que l'ordre en què els expresso hagi d'ésser interpretat com una gradació d'interès.

Un motiu és el fet mateix que aquest llibre, *L'assemblea litúrgica. Recerca teològica en el pensament d'Aimé Georges Martimort*, existeixi. És un reconeixement a l'obra eclesial de Mons. Martimort. Ell, cridat per Crist a l'assemblea celestial el mes de gener del 2000, va tenir temps de veure aquest treball i de lloar-lo. Gràcies a Déu! És també una aportació que calia fer a la teologia de l'assemblea, per tal d'explicar l'afirmació del Concili Vaticà II: «la manifestació principal de l'Església es troba en la participació plena i activa de tot el poble sant de Déu en les mateixes celebracions litúrgiques, sobretot en la mateixa eucaristia» (*Sacrosanctum Concilium*, 41).

Quan es fa la història del moviment litúrgic contemporani, tothom està d'acord que la renovació del sentit d'Església ha estat decisiva per a la renovació del sentit de la litúrgia i que la participació activa en la litúrgia ha alimentat el sentit eclesial de la vida cristiana. En efecte, gairebé contemporàniament, en el segle XIX, sorgien dues figures que es distingeixen en la història precisament per aquesta mateixa intuïció: el teòleg alemany Johann Adam Möhler i l'abat benedictí francès Pròsper Guéranger. El primer, a la llum dels Pares de

l'Església, parlava de la unitat en l'Església com a realitat teològica i mística (*La unitat en l'Església, o El principi del catolicisme segons l'esperit dels Pares dels tres primers segles de l'Església*). El segon, a la llum de la tradició litúrgica, posava en relleu l'Església en oració (*L'any litúrgic*). Des d'aleshores, i fins als nostres dies, sentir l'Església i viure la litúrgia com a font de vida cristiana han estat elements que han anat sempre junts. És clàssica l'exclamació de Guardini l'any 1921: «Ha fet la seva aparició un esdeveniment religiós d'abast transcendental: l'Església neix en les ànimes.»

«Sentir l'Església» ha portat l'Església del segle XX a la consciència viva de la seva identitat fonamental com a «multitud reunida en la unitat del Pare, del Fill i de l'Esperit Sant» (*Lumen gentium*, 4), a redescobrir el sacerdoci comú que ve del baptisme i de la confirmació, a situar en la seva autèntica dimensió el sacerdoci ministerial, a viure l'ecumenisme, a rellegir els Pares de l'Església, a proclamar l'Evangeli als qui no l'han sentit, a escoltar la Paraula de Déu més intensament... La celebració litúrgica ha estat retrobada com el lloc en el qual l'Església arriba a la plenitud de la seva visibilitat i a la culminació de la seva identitat. El Concili Vaticà II ha estat la consagració d'aquesta onada teològica, espiritual i pastoral. «El Concili (Vaticà II) ha volgut veure en la litúrgia una epifania de l'Església: la litúrgia és l'Església que prega. Quan l'Església celebra la litúrgia expressa la seva identitat: una, santa, catòlica i apostòlica» (Joan Pau II, *Vicesimus quintus annus*, 9).

Fou després de la Segona Guerra Mundial, i en el context del treball del Centre de Pastoral Litúrgica de París, quan sorgiren algunes figures que havien d'ésser protagonistes de l'esdeveniment eclesial «més important del segle XX» (Joan Pau II): el Concili Vaticà II. Una d'aquestes figures fou el canonge de Toulouse i professor de la facultat teològica de la mateixa ciutat, Mons. Aimé-Georges Martimort. Tots els estudiosos saben, en l'Església, que la seva aportació en aquest camp ha estat decisiva. El canonge Martimort és qui va dibuixar magistralment els trets teològics de l'assemblea litúrgica, explicant de quina manera l'assemblea és l'epifania de l'Església, la realització concreta de l'Església de Crist. Va fer-ho sobretot a través d'articles i de conferències, unes dedicades directament al tema, altres il·luminant aspectes particulars del mateix. El seu mestratge ha estat per a molts de nosaltres una veritable iniciació al misteri de la celebració litúrgica, i no pocs dels autors que han tractat el mateix tema deuen una bona part de la seva reflexió a les intuïcions teològiques del canonge Martimort.

Heus aquí, doncs, un primer motiu de satisfacció davant l'obra de González Padrós. Ell ha emprès la tasca de sistematitzar el que podem anomenar l'eclesiologia del canonge Martimort, les seves fonts, el seu diàleg amb altres

autors i la síntesi de la seva doctrina. Ha fet, amb competència i bons resultats, allò que calia perquè fos posada a plena llum la força teològica del mestratge de Martimort i perquè fos alhora confirmada la gran afirmació que mai no es pot oblidar: només amb un profund i autèntic sentit d'Església podem esperar d'obtenir un vital i autèntic sentit de la litúrgia. Que aquest estudi s'hagi fet, que l'obra de Mons. Martimort hagi estat sistematitzada i que tinguem a l'abast amb facilitat la seva bibliografia completa, és un motiu de satisfacció.

Un altre motiu de satisfacció és el contingut mateix d'aquesta obra. Quan aquest treball fou presentat com a tesi per al doctorat, un dels professors del tribunal va destacar que es tractava d'un treball minuciós i ordenat. Aquests dos valors podrien considerar-se formals, però en el concret del llibre esdevenen valors de contingut. El tema de l'assemblea litúrgica ha esdevingut, en els últims anys, un tema gairebé popular. Se'n parla amb facilitat en les conferències i en les homilies, en la predicació i en la catequesi; i és bo que sigui així. Però, perquè aquesta abundància de tractament no el banalitzï, és alhora necessari que hi hagi un estudi precís sobre el tema en el seu context teològic, situat a l'interior del magisteri de l'Església, considerat sota diverses perspectives.

La recerca de l'autor ha fet precisament això, i cal agrair-li que ens ho ofereixi d'una manera clara i polida. Sense perdre gens de vista que el tema d'estudi és la teologia de Martimort, el qui llegeix aquesta obra hi troba ordenadament tot el que significa l'assemblea litúrgica en l'eclesiologia de comunió, tal com ha estat proposada en els documents del magisteri de l'Església (cap. II) i un elenc d'aportacions d'altres autors pràcticament contemporanis a Mons. Martimort, que permeten il·luminar el tema des de perspectives diverses o complementàries (cap. III). Un altre capítol, el V, està dedicat a analitzar la incidència que la teologia de Martimort ha tingut en molts dels autors que han tractat sobre l'assemblea. També aquí és important l'elenc d'autors analitzats. En conjunt, aquests tres capítols constitueixen una mena de «summa» del que ha estat fins ara l'elaboració teològica del tema de l'assemblea litúrgica, i això sol ja faria interessant i profitosa aquesta obra.

Tanmateix, el tema central és el pensament del mateix Martimort sobre l'assemblea litúrgica. He de confessar que llegir el capítol IV d'aquest llibre, el central, és per a mi entrar altra vegada en la contemplació del misteri de l'Església visibilitzada en l'assemblea, una experiència semblant a la dels primers anys del ministeri presbiteral, quan vaig començar la lectura dels escrits de Mons. Martimort. Amb la particularitat avantatjosa que el Dr. González Padrós ho presenta ara ordenat sistemàticament, i fa d'aquest capítol una aportació de qualitat, teològica, espiritual i pastoral alhora, a la literatura dels nostres dies.

Un altre motiu de satisfacció en presentar aquest llibre és, també, el seu autor. Ell va dedicar el treball de tesina per a la llicència a l'obra del Dr. Lluís Carreras, i ha dedicat la seva recerca per al doctorat a l'obra d'un altre eximi liturgista. Aquest itinerari d'autors em sembla significatiu. El primer, contemporani de Dom Lambert Beauduin, es va distingir per la seva eficaç i enardida intervenció als inicis del moviment litúrgic a Catalunya (I Congrés Litúrgic de Montserrat, 1915). El segon va estendre la seva influència a tota l'Església, especialment en l'impuls de la renovació litúrgica del Concili Vaticà II.

El Dr. Jaime González Padrós pertany a la generació que traspasa el llinard del tercer mil·lenni i que exercirà, si Déu vol, en aquest context tota la seva influència teològica i pastoral. D'aquesta generació de sacerdots i de fidels que no han conegut els llibres litúrgics anteriors a la reforma, i que actuen ara amb plena responsabilitat en l'Església i en la societat, parlava el papa Joan Pau II en la Carta *Vicesimus quintus annus*, 14. És una generació que no té el problema de canviar els rituals, sinó de celebrar d'acord amb els llibres actuals de l'Església i viure la litúrgia com un fet abans de tot espiritual. Això no vol dir, però, que hagi d'ésser una generació messiànica, que oblidada de fer «l'elogi dels homes il·lustres, dels nostres pares, tal com s'han anat succeint» (Sir 44,1). La trajectòria intel·lectual del Dr. González, manifestada fins ara en les seves recerques, mostra que no és aquest el seu cas. I això és un gran motiu de satisfacció, perquè aquesta actitud reflecteix la vivència personal de l'ecclesiologia de comunió. L'assemblea litúrgica no reuneix els cristians per afinitats ideològiques o racials, o per qualsevol altre motiu humanament decisiu, sinó perquè el Senyor i Espòs de l'Església els ha cridat per a la predicació apostòlica i els reuneix a la seva taula de nocces. «Feliços els convidats al banquet de les nocces de l'Anyell!» (Ap 18,9).

M'agrada pensar que aquesta obra de l'amic prevere Jaime González, eco de l'obra de Mons. Martimort, serà una mediació perquè els fidels de Crist s'alegrin en el Senyor en participar dels sants misteris i descobreixin, si encara no ho havien fet, el misteri de l'*ekklesia* com una realitat bàsica i vital per a la fe. M'agrada també pensar que aquest estudi es pot comparar a aquella invitació de l'àngel de l'Apocalipsi: «Vine, i et mostraré la núvia, l'esposa de l'Anyell» (Ap 21,9). ¿On, si no en l'assemblea litúrgica, «baixa del cel» en el temps present i celebra el banquet de nocces l'Església esposa de Crist?

† Pere TENA GARRIGA

bisbe auxiliar de Barcelona

director de l'Institut Superior de Litúrgia de Barcelona

INTRODUCCIÓ

Ben segur que el lector agrairà, tot just a les primeres pàgines de l'obra, trobar-se amb unes paraules que l'ajudin a entrar en el text que té a les mans, bo i procurant-li una comprensió més fàcil de tot el món que es configura sempre en un treball doctoral. És aquest l'objectiu de la introducció. Heus-la ací.

Cal, primer de tot, aclarir que el tema de la nostra tesi no és l'assemblea litúrgica, així, genèricament, cosa que per altra banda han tractat tants estudiosos amb molta profunditat, sinó l'estudi d'aquesta realitat dins de la recerca teològica que n'ha fet el professor Aimé Georges Martimort.

D'ell n'hem volgut fer una breu presentació en el capítol primer del nostre treball. I especialment de la seva obra com a liturgista i artífex de la reforma litúrgica conciliar.

En el segon capítol del nostre treball fem un estudi concret de quatre textos majors del Magisteri. Intentem, ara, explicar el perquè.

Hem vist com, en el curs de les darreres dècades, el mot *assemblea*¹ s'ha anat imposant com un terme amb ressonàncies específiques en relació a la celebració litúrgica. A aquesta sensibilització generalitzada hi ha ajudat no pas poc el concepte clau que l'eclesiologia del Vaticà II consagrà, és a dir, el de *comunió*.

Certament, fent una anàlisi atenta a la Constitució *Sacrosanctum Concilium* des de l'eclesiologia, hom pot constatar que el model d'Església que reflecteix s'inspira en una eclesiologia de comunió. D'aquí en brollen immediatament conseqüències litúrgiques; entre elles, la capital és l'afirmació que el subjecte integral de les accions litúrgiques és tota l'Església

1. Diguem ja ara que, durant tot el nostre treball –si no indiquem altrament– fem servir indistintament «assemblea» i «assemblea litúrgica», tal i com fa el mateix Martimort en els seus estudis.

(SC 26). Així mateix, aquesta naturalesa comunitària de la litúrgia, el Concili l'erigí en un dels principis fonamentals de la reforma litúrgica, per la qual cosa la preferència per les formes comunitàries en les celebracions és una conseqüència lògica d'aquest principi i, doncs, de la identitat de l'assemblea litúrgica i del rol que cadascun dels seus membres està cridat a exercir en el seu interior.

Així mateix, hom afirma –i creiem que amb tota raó– que aquesta presentació sacramental-comunional de *Sacrosanctum Concilium* fou definitiva en ordre a la redacció de la Constitució Dogmàtica sobre l'Església, la qual s'expressa amb una idèntica orientació.

Del que hem dit fins ara, se'n deriva ràpidament que el nostre estudi no podia descurar aquests documents que tan decisius han estat per a tota la reflexió teològica i litúrgica sobre l'assemblea dels darrers trenta anys i escaig.

Tot amb tot, de seguida surt l'objecció que ens obliga a filar més prim en l'ordre de la nostra recerca. Volem dir, el fet que Martimort elabora els seus estudis fonamentals sobre l'assemblea precisament abans del Concili. El seu discurs, doncs, no pot estar lligat a uns documents encara inexistents.

Això ens ha portat a girar el nostre esguard un xic més enrera, i ens ha aparegut amb evidència la importància de les dues grans encíclics del Papa Pius XII durant la dècada dels quaranta: *Mystici Corporis* (1943) i *Mediator Dei* (1947). De fet, aquests dos documents són ja fruit d'un corrent teològic renovador (els seus efectes arribaran fins al Vaticà II), el qual des dels inicis del segle XX –sobretot després de la primera guerra mundial– maldava per una comprensió teològica més pregona de l'Església i de la seva litúrgia. Així, *Mystici Corporis* posava unes bases ecle-siològiques excel·lents per a una reflexió teològica de la litúrgia, que el moviment litúrgic sabé aprofitar des del primer moment, desitjós com estava de tornar a la realitat més pregona del misteri litúrgic, alliberant-lo de la rèmora d'un ritualisme buit i d'un rubricisme estèril. Tant és així, que el mateix Martimort ha afirmat que és justament arran de la noció de Cos Místic que s'ha elaborat la reflexió teològica de la litúrgia en aquest segle.

Quant a *Mediator Dei*, en perfecta línia de continuïtat amb l'encíclica precedent, invità a buscar la comprensió de la litúrgia no en aquelles definicions que la feien quelcom exterior i accessori a la vida cristiana, sinó en la realitat sobrenatural que conté, en el sacerdoci de Crist, l'exercici del qual n'és continuació la litúrgia de l'Església (MD 22), i en una adequada comprensió eclesial del Cos Místic de Crist.

I en el cor d'aquesta pregona concepció teològica de la litúrgia, *Mediator Dei* afirma la presència de Crist en la reunió dels cristians, fent-se ressò evident del text evangèlic de Mt 18,20, a la vegada que, en totes les seves pàgines, s'hi troba un estímul constant a la participació activa.

És pròpiament des d'aquesta noció bàsica, defensada des de sant Pius X, i en un marc eclesiològic de Cos Místic, que Martimort comença a estudiar l'assemblea, tot il·luminant el seu discurs teològic amb els testimonis bíblics, patristics –aquests tenen en ell molta importància– i històrics.

Per comprendre, doncs, la terra on brosta la reflexió del nostre autor sobre l'assemblea ens ha calgut estudiar també aquests textos magisterials majors, anteriors al Vaticà II.

Tanmateix, considerant que Martimort elabora els escrits principals sobre l'assemblea abans del Concili, no hauria estat suficient només l'estudi dels documents de Pius XII? Creiem que no. En primer lloc, perquè en l'anàlisi de les Constitucions Conciliars trobem el ressò de tot el que ja el nostre autor, i amb ell altres membres del moviment litúrgic, havien profetitzat amb els seus treballs acurats temps abans, i, en segon lloc, perquè, essent tan decisius aquests documents per a l'elaboració teològica posterior, la seva visió ens ajuda a situar en aquest context hodiern la mateixa obra del nostre autor, a l'ensem que li dóna una indiscutible actualitat.

Així mateix, diverses vegades hem pogut llegir d'autors de renom un reconeixement explícit de Martimort com a iniciador de la reflexió teològica sobre l'assemblea. Això, unit al testimoni del mateix autor que denuncia ja l'any 1949 el silenci que plana sobre aquest tema, ens ha esperonat a comprovar –en el capítol tercer– si, realment, topàvem amb aquest buit. Hem començat a revisar, doncs, llibres i manuals de litúrgia, segons les dates adequades, i en una quantitat suficient per a una mostra d'aquest tipus, fins a considerar prou reconegut el fet, i poder donar la raó tant al mateix Martimort com als qui li donen el títol d'iniciador en aquest camp.

Vist això –sintèticament, per força– hem cregut necessari acudir als textos als quals el mateix Martimort fa referència en els seus treballs sobre l'assemblea, com a obres d'inspiració en algun moment de la seva recerca. Ens hem vist obligats a elegir aquells que hem comprès com a principals i fer-ne un estudi per a poder escatir l'humus del pensament del nostre autor en aquell moment i sobre el tema concret de l'assemblea.

Tot amb tot, després d'aquestes constatacions, resten encara per contestar les preguntes fonamentals, que podríem resumir així: quin és el pensament de Martimort sobre l'assemblea? I, encara primer, quina aproximació fa al tema: teològica, històrica, pastoral...? I, a partir de quines categories?

Quina imatge d'assemblea, doncs, es dibuixa després del seu estudi? La resposta a aquests interrogants –i d'altres que podríem encara afegir en la mateixa direcció– l'hem de buscar en el capítol quart de la tesi, en el qual ens proposem demostrar com, a partir de les categories agustinianes i tomistes de *sacramentum* i *res sacramenti*, tot afegint-hi la de *res et sacramentum*, el nostre autor elabora una veritable reflexió teològica de l'assemblea litúrgica. I això, sense negligir les qüestions més pastorals en la seva realització. Aquest punt ens serveix per a veure com al Martimort-teòleg l'acompanya sempre el Martimort-pastor, preocupat perquè les riqueses dels misteris de la salvació arribin a tots els batejats.

I finalment, en el cinquè capítol, tot just abans de les conclusions generals, hem volgut fer un estudi de la incidència que les tesis del nostre autor han tingut entre els teòlegs del nostre temps. Hem escollit també aquí alguns noms, considerats com a significatius, que hagin afrontat darrerament el tema de l'assemblea.

Aquest estudi ens ha semblat interessant i necessari. Interessant perquè en ell hem pogut veure fins a quin punt les afirmacions de Martimort sobre la teologia de l'assemblea han estat acollides pels estudiosos, tant, que les seves proposicions teològiques han entrat a formar part del discurs habitual sobre el tema, més enllà o més ençà de què el seu nom sigui citat o no. I necessari, perquè creiem que l'obra d'un autor no es defineix solament en ella mateixa, en una percepció tancada, sinó que també pren fisonomia arran del ressò que suscita en el seu medi, per allò que aporta a la reflexió comuna, i, àdhuc, per les correccions i la complementarietat de què és objecte. Tot això ho veiem en aquest darrer capítol, que vol tancar el cercle d'investigació que començàvem sobretot des de l'estudi dels textos del Magisteri.

Quant al mètode que hem seguit en l'elaboració del nostre treball, d'alguna forma ja exposat amb el que acabem de dir, no pot ser altre, en primer lloc que l'accés als textos de Martimort. Agafem, doncs, per a la nostra investigació tota l'obra escrita del nostre autor –enriquida encara pels seus testimonis personals durant l'elaboració d'aquest treball–, si bé, pel seu valor precís privilegiem els articles que han marcat una fita important durant els anys cinquanta en la reflexió teològica de l'assemblea, així com el seu manual d'introducció a la litúrgia. I, des d'aquestes obres, fem un recorregut als documents del Magisteri Pontifici i Conciliar, així com a l'anàlisi d'altres obres de no pocs estudiosos, amb la qual cosa, veiem que l'aproximació a l'estudi teològic de Martimort sobre l'assemblea ens obliga a l'anàlisi de realitats diverses i alhora a la síntesi en el cor mateix del tema estudiat.

Finalment, justifiquem, si cal, el motiu d'haver escollit aquest objecte concret per a la nostra tesi doctoral, i l'aportació que representa en el conjunt de la reflexió teològica actual.

Gairebé en començar aquestes pàgines, ja hem parlat tant de l'interès creixent per l'assemblea en els estudiosos durant els últims decennis, com del reconeixement explícit del paper protagonista i davanter de l'insigne liturgista de Toulouse dins d'aquesta reflexió. Tant una cosa com l'altra, efectivament, les hem vistes confirmades fa ben poc en la publicació recent d'un article de Giovanni Tangorra,² on fa palesa l'actualitat i, encara, la necessitat d'una reflexió teològica de l'assemblea, a la vegada que confirma, en aquest context, el paper principal del nostre autor.

Reconegut això, es feia evident, doncs, l'absència d'un treball sistemàtic que fixés l'abast real del pensament teològic de Martimort sobre l'assemblea litúrgica. Quelcom que era admès per tothom, no havia estat encara estudiat en la seva pròpia pregonesa. Pensem, doncs, que la nostra contribució ve a omplir aquest buit, tot presentant la recerca teològica de Martimort en l'assemblea litúrgica.

I, encara, en apèndix, hem elaborat un llistat amb la Bibliografia del nostre autor. Ens hem servit de reculls ja existents, els quals, però, hem pogut corregir i ampliar notablement.

De la mateixa manera, deixem constància en la Bibliografia de la tesi tant de les «Fonts» com dels altres estudis que hem utilitzat en la nostra recerca. D'aquests darrers en citem les edicions a les quals hem tingut accés, tot i la nostra constant voluntat d'acudir a l'edició original o, si més no, de donar-ne la referència.

Realitzar tot aquest treball, tanmateix, no ens hauria estat possible sense ajuts eficaços. Entre ells, volem destacar el de Mons. Pere Tena, per la clor que ens aportà en els moments inicials, i pel seu interès actiu durant tot aquest temps de recerca. Així mateix, el del moderador de la tesi, el professor Matias Augé, per les seves precises orientacions metodològiques i de contingut, unides sempre a aquell to proper i amable que tranquil·litza l'estudiant tantes vegades aturid per la dimensió del treball i la personal inexperiència. També en aquest sentit, volem citar els professors Philippe Rouillard i Andrea Grillo per l'interès que han mostrat en l'anàlisi de la nostra tesi. I, encara, ens cal esmentar al mateix Mons. Aimé Georges Martimort,

2. G. TANGORRA, «Un popolo che si raduna. Per una teologia dell'assemblea», *Rassegna di Teologia* 37 (1996) 737-762. Per una notícia més completa de l'article, cf. capítol cinquè del nostre treball (n. 245).

sempre acollidor, tant en la relació personal com en l'epistolar, i disponible per a qualsevol col·laboració i aclariment en el transcurs del treball. El nostre agraïment més sincer a tots.

I, encara, pel que fa a l'edició d'aquesta obra, volem expressar la nostra gratitud més sincera a la Fundació Pia Almoïna de la Catedral de Barcelona, i al seu President, el Dr. Joan Guiteras, per l'ajut econòmic ofert.

A ells, doncs, i a tants que, en un moment o altre, se'ns han fet propers, cal atribuir tot el que en aquestes pàgines hi pugui haver de valuós i digne d'elogi.

SIGLES

- AA* Decret *Apostolicam actuositatem* del Concili Vaticà II.
AAS *Acta Apostolicae Sedis*.
AG Decret *Ad gentes divinitus* del Concili Vaticà II.
ASS *Acta Sanctae Sedis*.
BEL Bibliotheca «Ephemerides Liturgicae».
BLE *Bulletin de littérature ecclésiastique* (Toulouse).
CD Decret *Christus Dominus* del Concili Vaticà II.
CIC Codex Iuris Canonici.
CPL Centre de Pastorale Liturgique de Paris.
DACL Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie.
DV Constitució Dogmàtica *Dei Verbum* del Concili Vaticà II.
EM Instrucció *Eucharisticum mysterium*.
GS Constitució Pastoral *Gaudium et spes* del Concili Vaticà II.
IGLH Institutio generalis de Liturgia Horarum.
LG Constitució Dogmàtica *Lumen Gentium* del Concili Vaticà II.
LMD Revista *La Maison-Dieu*.
MC Encíclica *Mystici Corporis*.
MD Encíclica *Mediator Dei*.
OE Decret *Orientalium Ecclesiarum* del Concili Vaticà II.
PG Patrologia Graeca (J. P. Migne).
PL Patrologia Latina (J. P. Migne).
PO Decret *Presbyterorum ordinis* del Concili Vaticà II.
SC Constitució *Sacrosanctum Concilium* del Concili Vaticà II.

Capítol primer

BREU APROXIMACIÓ A LA PERSONA I A L'OBRA D'A. G. MARTIMORT

Introducció

En començar el nostre treball creiem que és del tot necessari fer una presentació global i alhora sintètica de l'eximi liturgista de Toulouse, Monsenyor Martimort.

Ens empeny a escriure aquestes pàgines no pas el propòsit de biografiar –el títol ja ho insinua–, ni el de fer una anàlisi detallada de totes les característiques de Martimort, la qual cosa depassaria els límits que hem imposat a aquest capítol, essent com és el nostre autor una personalitat tan rellevant en el camp de la investigació històrica, litúrgica i teològica, sinó que ens mou el desig senzill de dibuixar com un marc de comprensió de la persona i de l'activitat del nostre autor, dintre del qual poder, en els capítols següents, inserir el desenrotllament temàtic del nostre estudi.

Endemés, donat que aquest és el primer treball doctoral –segons la nostra coneixença– que té per objecte el professor Martimort, pensem que aquestes dades de presentació tenen la seva raó de ser, i àdhuc poden ser útils per a l'orientació de possibles estudis ulteriors.

Donem una forma oberta a les nostres afirmacions, conscients com som que el nostre autor, si bé ja viu retirat de l'activitat docent, encara està en situació de col·laborar a la reflexió teològico-litúrgica amb nous estudis, fruit, a l'ensem, de la seva llarga i sapient experiència i del seu infatigable amor per l'Església.¹

1. Llegim unes paraules del bisbe de Mende, Mons. R. BOUDON, a la primera miscel·lània dedicada al nostre autor: *Mens concordet voci pour A. G. Martimort à l'occasion de ses quarante années d'enseignement et des vingt ans de la Constitution «Sacrosanctum Concilium»*, Paris 1983, p. 7: «Tous ont

Hem dit que no intentem fer una biografia de Martimort, i és així. Tot amb tot, també és cert que seria molt interessant que algú ho fes sense estalviar ni temps ni recursos. Pensem que la contemplació de la grandesa dels homes grans –ens sigui permesa la repetició– és un estímul per a tots, i especialment per aquells que, ni que sigui amb moltes limitacions i deficiències, maldem per seguir els camins que ells fressaren amb esforç incansable i saviesa serena.

Que aquest capítol primer del nostre treball –a la manera d'un *Prefaci*– a més d'introduir-nos suaument en el cor mateix d'allò que hem fet objecte del nostre estudi, ens enlairi també a l'acció de gràcies a Déu per tots els beneficis que ha volgut donar –i dóna encara– a la seva Església Santa a través de la persona i de l'obra de Mons. Aimé Georges Martimort.

1. Alguns trets personals de Martimort

A) Seminari i primers estudis de litúrgia

Aimé Georges Martimort neix a Toulouse (França) el dia 31 d'agost de l'any 1911.

Des de molt petit se sent atret per la majestat de les cerimònies que es desenvolupaven a la catedral de *Saint-Étienne*, al cor mateix de la seva ciutat.

Als disset anys –1928– entra al Seminari Major mogut per la vocació al sacerdoci, i allí descobreix tot seguit la història de la litúrgia gràcies als llibres de Batiffol i de Duchesne. Arran d'això, amb l'entusiasme del neòfit, concep un projecte ambiciós, el d'escriure un manual. Comença a redactar les primeres notes, primícies llunyanes del que serà el seu llibre d'introducció a la litúrgia –*L'Église en prière*– del qual ell n'és el fautor principal, i que ha vist diverses edicions i ha estat traduït a les principals llengües.

Rep l'ordenació sacerdotal el 1934 a Toulouse, i tres anys més tard (1937), presenta la seva tesi doctoral a la Facultat de Teologia d'aquesta ciutat amb el tema: *La défense de la déclaration de 1682 de Bossuet*. Aleshores, és enviat a Roma per estudiar biblioteconomia. S'inscriu

pu faire passer dans chacune des prestations qui composent cet ouvrage le souvenir vivant d'une collaboration qui leur a permis d'apprécier les riches qualités de coeur et d'esprit de Mgr. Martimort, et tout particulièrement son attachement si profond et son grand amour pour l'Église.»

també al Pontifici Institut d'Arqueologia (1937-1938) i té la possibilitat de contactar amb professors insignes, com ara Mons. Kirsch, P. Mohlberg, Prof. Josi i altres,² els quals afermaren en ell el sentit de la història i el gust pel rigor intel·lectual, dues característiques que l'acompanyaran sempre en els seus futurs treballs. Les seves tesis de Teologia i de Lletres, per exemple, sobre el gal·licanisme de Bossuet ho demostren de seguida i a bastament.

El 1938 retorna a Toulouse com a *enseignant* a la Facultat de Teologia i, també, de *Conservateur de la Bibliothèque de l'Institut Catholique*. Tot amb tot, la dedicació de Martimort a la tasca d'investigació no l'allunya de la realitat eclesial immediata, com podria suposar-se d'un cultiu tan intens de les ciències. Ell és sempre molt conscient de la seva condició de prevere i de la responsabilitat espiritual que comporta l'exercici del ministeri.³

B) *Amb el pas dels anys. Cronologia significativa*⁴

1911: Neix a Toulouse (França) el 31 d'agost.

1928: Entra al Seminari Major de Toulouse.

1934: És ordenat prevere a la seva diòcesi.

1937: Obté el doctorat en teologia a la Facultat de Teologia de Toulouse amb la tesi: *La défense de la déclaration de 1682 de Bossuet*.

1937-1938: A Roma. Estudia Biblioteconomia i també fa un curs al Pontifici Institut d'Arqueologia.

2. Cf. *Mens concordet voci*, 9. Aquí el Cardenal F. ANTONELLI –ex-alumne, com el mateix Martimort, del Pontifici Institut d'Arqueologia– fa avinent el nom d'alguns professors, a l'ensens que parla dels contactes que tingué amb el nostre autor l'any 1947 quan aquest es trobava a Roma treballant a l'Arxiu Vaticà.

3. Volem deixar aquí constància, a més, de la seva activitat a favor dels perseguits per les tropes nazistes durant la segona guerra mundial. Per aquest afer el nostre autor es valgué del càrrec de *Conservateur de la Bibliothèque de l'Institut Catholique de Toulouse*; allí organitzava les anomenades *Conférences de la Bibliothèque* les quals eren plataforma per ajudar persones que tenien dificultats a causa de la nova situació política; entre elles molts jueus trobaren aixopluc en aquesta organització. Una denúncia, però, obligà Martimort a abandonar la ciutat i amagar-se a Valence durant una temporada (1943-1944). J. DUTHEIL escriu a *Mens concordet voci*, 4: «Qui d'entre nous pourrait douter qu'il n'y eut dans ces gestes une façon éminente de rendre gloire à Dieu et que les risques pris n'aient eu saveur d'Évangile? En cela, Monseigneur... vous avez été l'honneur de l'Église de Toulouse.»

4. Hem d'agrair aquestes dades –com també algunes referències bibliogràfiques– a l'amabilitat del professor Robert Cabié, successor de Martimort a la càtedra de Litúrgia de la Facultat de Teologia de Toulouse.

1938: *Enseignant* a la Facultat de Teologia de Toulouse i *Conservateur* de la Biblioteca de l'Institut Catòlic.

1943-1944: Professor al Seminari Major de Valence (França) on s'ama-ga de l'exèrcit alemany sota el nom d'*abbé Georges Martin*.

1946-1964: Director –en equip– del *Centre de Pastorale Liturgique* de París.

1952: Obté la càtedra d'història de la litúrgia a la Facultat de Teologia de Toulouse.

1953: Obté el doctorat *ès Lettres* a la Sorbonne amb la tesi: *Le Gallicanisme de Bossuet*.

1960: És nomenat Consultor de la Comissió pre-conciliar encarregada de preparar l'esquema sobre la litúrgia.

1962: Al Concili. Expert a la Comissió conciliar *De sacra liturgia*.

1964: Membre del *Consilium ad exsequendam Constitutionem de sacra liturgia*. Encarregat especialment de la reforma del Breviari.

1965: Nomenat Consultor de la Congregació de Ritus. Conservarà el càrrec, tot i els canvis del dicasteri romà, fins el 1993.

1967: Nomenament de Prelat de Sa Santedat.

1968-1970: Degà de la Facultat de Teologia de Toulouse.

1974: És creat Canonge titular de l'Església Metropolitana de Toulouse. Ja era Canonge honorari de Chartres, després de Toulouse i també de Carcassone.

1981: Jubilació amb motiu dels setanta anys d'edat.

1983: En ocasió dels seus quaranta anys dedicats a l'ensenyament, i del vintè aniversari de la Constitució *Sacrosanctum Concilium*, la Facultat de Teologia de Toulouse i les *Éditions Desclée* li ofereixen una miscel·lània, titulada *Mens concordet voci*.

1991: Segona miscel·lània. Oferta de les *Edizioni Liturgiche* (Roma), titulada *Mirabile laudis canticum*.

2000: Mor a Toulouse, el 20 de gener.

2. Martimort liturgista

A) *Dues miscel·lànies*

Si volem tenir una visió de conjunt de l'activitat del nostre autor com a liturgista, serà molt útil examinar les dues miscel·lànies que li han estat dedicades, els títols de les quals ja hem ressenyat més amunt.

A l'inici de la primera *–Mens concordet voci–*⁵ trobem la bibliografia de Martimort fins a l'any d'aquesta publicació, el 1983. Hi veiem 12 volums i 140 articles escollits d'entre els principals que ha publicat. Endemés, la primera part recull un total de 20 articles entre els més significatius i de difícil accés, sota el títol «Quarante ans de recherches et de travaux de Mgr. A. G. Martimort». Un primer grup –de l'1 al 8– són estudis històrics; un segon grup –del 9 al 15– articles escrits abans del Concili Vaticà II, referents a la teologia de la litúrgia, al moviment litúrgic i a qüestions discutides; i el tercer grup –del 16 al 20– articles posteriors al Concili, i especialment sobre alguns aspectes de la Constitució *Sacro-sanctum Concilium*.

La segona part de l'obra, *Mélanges liturgiques offerts à Mgr. A. G. Martimort*, és un recull d'estudis diversos sota cinc apartats: 1. «La réforme liturgique et Mgr. Martimort»; 2. «Les sources bibliques de la réforme liturgique»; 3. «Au cours de l'histoire», on trobem aportacions sobre iconografia, teologia de la litúrgia, catequesi, participació dels fidels i llibres litúrgics; 4. «Les sacrements»; i 5. «La liturgie et le temps», on es parla de l'any litúrgic i de la Litúrgia de les Hores.

En aquest conjunt de trenta-tres articles que formen la segona part de la miscel·lània podem observar els noms dels autors més prestigiosos: Roguet, Dutheil, Lécuyer, Olivar, Gros, Gy, Jounel, Dalmais, Cabié, Fischer, Nocent, Rocha, etc. Tots aportaren les seves pàgines per homenatjar aquell amb qui, des de la seva joventut, han conreat freqüentment el camp fecund de la litúrgia de l'Església.

A la segona miscel·lània *–Mirabile laudis canticum–* en ocasió dels vuitanta anys del nostre autor –l'any 1991, per tant– es presenta un total de 29 articles de Martimort, alguns dels quals publicats després del 1983 i que, lògicament, no apareixen a la bibliografia del volum anterior. Amb aquesta contribució, doncs, queda força complet el recull bibliogràfic de Mons. Martimort.⁶

5. Tenim una presentació d'aquesta miscel·lània a: J. EVENOU, «L'oeuvre liturgique de Mgr. Martimort», *LMD* 158 (1984) 165-168.

6. A. G. MARTIMORT, *Mirabile laudis canticum. Mélanges liturgiques: études historiques, la réforme conciliaire, portraits de liturgistes*, Roma 1991. Aquí el mateix Martimort ho explica en l'«Avertissement de l'auteur»: «Les Edizioni Liturgiche ont bien voulu à leur tour réunir ici quelques études historiques que les circonstances m'ont amené à publier depuis 1983 pour contribuer à une meilleure intelligence de la prière de l'Église, et aussi les témoignages que l'on m'a demandé à plusieurs reprises d'apporter sur la genèse et la portée de la réforme liturgique» (p. 9).

L'obra es divideix en tres parts. La primera reuneix 9 articles sota el títol «Études d'histoire liturgique». La segona, amb 5 articles, ve titulada «La Constitution *Sacrosanctum Concilium* et la réforme liturgique». I a la tercera part, «Portraits de liturgistes», Martimort parla de 15 liturgistes ja desapareguts en aquell moment, i fa un retrat de cada un d'ells «con la squisitezza e la noblesse che lo caratterizza».⁷

Fem referència també, com ho fa ell, de certes i importants llacunes en aquest llistat. No diu res, per exemple del P. Jungmann, de Mons. Luigi Rovigatti, de Mons. Josep Pascher i de Mons. Emil Lengeling. Ho justifica, però, afirmant que altres autors, amb més competència que ell, ja n'han publicat coses excel·lents, a les quals no creu que hi pugui afegir res.⁸

Del que sí es dol, tanmateix, és d'alguns oblitats per part seva:

«Mais aussi il y a eu de ma part des oublis regrettables: par exemple, je n'ai rien écrit sur Mgr. Henri Pinson, évêque de Saint-Flour († 1951), sur Mgr. Henri Jenny, ancien archevêque de Cambrai († 1982) et surtout sur Mgr. Imanuel Bonet, vice-doyen de la Rote († 1969), dont l'amitié m'a été si précieuse et qui a eu un rôle si important dans tout le travail de la réforme liturgique.»⁹

Una mirada de conjunt, doncs, d'aquestes dues obres que li han estat dedicades ens dona un dibuix força exacte de l'àmbit en el qual Martimort es mou en la seva recerca. Per una banda els estudis històrics, la necessitat dels quals ell mateix justificarà amb aquestes paraules: «Les recherches historiques, quand il s'agit de la prière de l'Église, ne sont pas évasion archéologique ou nostalgique, mais effort d'approfondissement, d'intériorisation.»¹⁰ Amb ells desenrotlla aquell interès que es desvetllà tot just entrat al Seminari de Toulouse gràcies a les obres de Batiffol i de Duchesne, com ja hem dit.

7. A. M. TRIACCA, «Monsignor Martimort: esimio liturgista», *Notitiae* 27 (1991) 517. Sobre el motiu d'incloure aquest apartat, el mateix Martimort ho justifica a: *Mirabile laudis canticum*, 9: «Il m'a semblé que c'était pour moi un devoir de rappeler le souvenir de quelques-uns des pionniers de la liturgie qui ont été soit mes maîtres, soit mes amis, en réunissant les portraits que j'en avais tracés ici ou là à l'occasion de leur mort ou d'un anniversaire.»

8. *Mirabile laudis canticum*, 9.

9. *Mirabile laudis canticum*, 9. Notem que ens plau especialment la referència tan sentida que fa de Mons. Manuel Bonet, prevere de Barcelona, molt estimat pels seus condioquesans gràcies a les seves notables qualitats humanes i sacerdotals, i que morí inesperadament i prematura a la seva residència romana, havent contribuït no pas poc, com assenyala Martimort, a la reforma litúrgica conciliar.

10. *Mirabile laudis canticum*, 9-10.

I, per altra banda, tot el camp d'investigació seguint les petjades del moviment litúrgic més autèntic, i, després dels treballs conciliars, el gran esforç per dur a terme i alhora fer comprendre l'abast de la reforma litúrgica.

Així mateix, el recull de liturgistes, investigadors, pastors i pastoralistes insignes que presenta a la segona miscel·lània, mestres o amics d'ell, segons expressió seva, ens fa veure un tret molt important de la personalitat del nostre autor, és a dir, el seu eficaç treball de conjunt, en relació constant. No és el tipus d'intel·lectual que, isoladament, produeix una reflexió des de la seva torre d'ivori, sinó que es tracta d'algú en contacte permanent amb tots aquells que, siguin d'on siguin, malden també per un aprofundiment seriós de la vida litúrgica. Realitza –diguem-ho encara– una missió eminentment d'Església, atent a la seva realitat, cosa que no és gens estranya donada la seva vivíssima consciència eclesial.

B) Martimort i la investigació històrico-litúrgica

Ben aviat es manifesta en el nostre autor la preparació de tipus històric i d'investigador, i a l'ensem, la seva competència en el camp teològic-litúrgic, tant pel que fa a la recerca com a la docència. Aquesta activitat cristal·litzà en diverses obres que el nostre autor publicà i que tingueren un notable èxit editorial: *En mémoire de moi: la prière de l'Église et ses sacrements*; *Les signes de la Nouvelle Alliance*; i el més conegut, *L'Église en prière. Introduction à la liturgie*.

Tot amb tot, segons alguns autors,¹¹ el fruit millor de la seva recerca històrico-litúrgica Martimort el donà en la maduresa, quan publicà el seu estudi sobre la documentació litúrgica d'E. Martène.¹² No cal dir, doncs, que d'aleshores ençà tot acostament a l'obra de Martène exigeix la utilització del treball del nostre autor, juntament al que publicà el 1991 Darragon,¹³ qui, evidentment, al mateix temps, es refereix al monumental subsidi de Martimort.

11. TRIACCA, «Monsignor Martimort: esimio liturgista», 519.

12. Ens referim al volum del nostre autor titulat: *La documentation liturgique de Dom Edmond Martène. Etude codicologique*, Città del Vaticano 1978; i encara a l'article publicat més tard: «Additions et corrections à la documentation liturgique de Dom Edmond Martène», *Ecclesia Orans* 3 (1986) 81-105.

13. B. DARRAGON, *Répertoire des pièces euchologiques citées dans le «De antiquis Ecclesiae ritibus» de dom Martène*, Roma 1991.

Citem, encara, dintre d'aquest mateix marc d'investigació, l'estudi que féu el nostre autor sobre el diaconat en relació a les dones,¹⁴ tema que en els darrers anys ha esdevingut de notable actualitat, per la qual cosa ens felicitem encara més per un treball que, des de l'objectivitat de les dades històriques, aporta claror a una reflexió a voltes presonera d'un cert apassionament.

Així mateix, hem d'assenyalar també dues obres més de Martimort, publicades fa pocs anys, i que són d'un gran interès, especialment pel que fa als criteris per la classificació d'algunes fonts i llibres litúrgics, així com per la metodologia més adequada en el seu ús i per la interpretació dels textos, de les rúbriques i dels ritus allí presents; són: *Les «Ordines», les Ordinaires et les cérémoniaux*, i *Les lectures liturgiques et leurs livres*.¹⁵

Ja hem vist més amunt que pel nostre autor les investigacions històriques no són evasió arqueològica o nostàlgica, sinó veritable esforç d'aprofundiment i d'interiorització, i així realment ho sent i ho viu. La seva activitat literària, àdhuc quan s'ha desenrotllat en la recerca històrica més nua, no ha fet mai abstracció del context eclesial. Les seves aportacions d'investigador cal situar-les sempre en una perspectiva que vol aconseguir el bé dels fidels, ja que en Martimort el fet d'ésser professor, estudiós, investigador, no ha superat mai la viva consciència de sacerdot i, com a tal, ministerialment constituït al servei constant dels altres.¹⁶

Aquests «altres» han estat i són persones i institucions molt diverses. Pensem per exemple en tota l'aportació a la Santa Seu,¹⁷ tan extensa en el temps i de tant pes. Al respecte, quan en ocasió dels vuitanta anys de Martimort, la revista *Notitiae* li dedica un número en homenatge, a la introducció hi podem llegir un reconeixement general i prou explícit de la Congre-

14. A. G. MARTIMORT, *Les diaconesses. Essai historique*, Roma 1982.

15. Concretament: *Les «Ordines», les Ordinaires et les cérémoniaux* («Typologie des sources du Moyen Age occidental» fasc. 56), Turnhout 1991; *Les lectures liturgiques et leurs livres* («Typologie des sources du Moyen Age occidental» fasc. 64), Turnhout 1992.

16. TRIACCA, «Monsignor Martimort: esimio liturgista», 520. Aquesta actitud d'atenció als fidels, destinataris de la vida litúrgica, sembla que, a vegades, el nostre autor la troba a faltar en altres estudiosos. Arran dels problemes que suscità l'elaboració del missal del Vaticà II, Martimort es pregunta a: «Le rôle de Paul VI dans la réforme liturgique», en *Mirabile laudis canticum*, 241: «Les liturgistes qui composaient le *Coetus 10 De ordine missae* étaient d'illustres professeurs; mais ne risquaient-ils pas, comme on les en a accusés, de proposer une liturgie élaborée à leur table de travail? Étaient-ils suffisamment attentifs à la mentalité du bon peuple chrétien, voire du clergé moyen et se rendaient-ils compte des préparations pédagogiques, et donc des étapes qui devraient être observées?».

17. Més endavant veurem la seva contribució en el Concili Vaticà II i a l'aplicació de la reforma litúrgica.

gació del Culte Diví al seu treball abnegat durant anys i anys en bé de la litúrgia de l'Església catòlica.¹⁸

En aquesta mateixa línia s'expressa l'aleshores Prefecte de la Congregació romana per a la litúrgia, el Cardenal Eduardo Martínez Somalo, quan en una carta pública al nostre autor, datada a Roma el 10 d'agost del 1991, li diu:

«Voici que le quatre-vingtième anniversaire de votre vie me donne l'occasion de vous exprimer la reconnaissance de la Congregation pour le Culte Divin et la Discipline des Sacrements, en particulier pour l'activité que vous avez déployée dans les organismes successifs du Siège Apostolique chargés soit de la préparation de la réforme liturgique, soit de sa mise en oeuvre, soit de son application jusqu'à maintenant.»¹⁹

Tot seguit el Cardenal testimonia en un bonic paràgraf la disponibilitat mostrada en tot moment per Martimort, i com les respostes a les qüestions plantejades per la Congregació venien sempre amb sòlids arguments, de tal manera que ha pogut escriure: «Chaque fois votre réponse, toujours pesée et argumentée, nous a été précieuse.»²⁰

Finalment, amb paraules plenes d'admiració, el Prefecte agraeix l'ajut que el nostre autor ha aportat i continua aportant a la Congregació i, en general, al servei de l'oració de l'Església.²¹

D'aquesta franca actitud amb la Seu Apostòlica, aquí tan elogiada, ens ve al davant una altra important característica del nostre autor. Si abans hem

18. *Notitiae* 27 (1991) 481: «Il ne serait pas possible d'énumérer toutes les formes de collaboration que Mgr. Martimort a offertes à la Congrégation responsable de la liturgie, sous les diverses dénominations qu'elle a connues depuis 1969. Les archives de la Congrégation contiennent de nombreux "vota" écrits par Mgr. Martimort à la demande de la Congrégation. Sa contribution éclairée et documentée a accompagné l'oeuvre de rédaction d'un grand nombre, sinon de toutes les Instructions et de tous les documents publiés pendant cette période. Durant des années, les groupes de travail l'ont vu présent, par exemple, pour ne citer que les plus récents, le "coetus" chargé de l'*editio typica altera* du *De Ordinatione*, celui qui est chargé du *Martyrologium Romanum* et surtout celui qui a entrepris la préparation du Lectionnaire de la *Liturgia Horarum* sur un cycle de deux ans.»

19. *Notitiae* 27 (1991) 484.

20. *Ibid.*

21. *Ibid.*, 484-485: «Je tiens, cher Monseigneur, à vous exprimer mon admiration pour toute une vie dédiée au service de l'Église en prière, pour l'ampleur de votre contribution au renouveau liturgique par vos recherches, vos écrits, vos conférences; ma reconnaissance pour l'aide que vous n'avez cessé d'apporter de grand coeur tout particulièrement à cette Congrégation; mes voeux enfin et ceux de tous vos amis de la Congrégation avec notre prière au Seigneur, pour que se réalise pour vous la parole du psalmiste: *Plantati in domo Domini... adhuc fructus dabunt in senectate*. La carta, essent de la Congregació, porta la firma, a més del Cardenal Prefecte, del qui aleshores n'era Secretari, l'arquebisbe Lajos Kada.